

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ORTAOKUL-LİSE ÖĞRENCİLERİNDE MANEVİ REHBERLİK VE
DANIŞMANLIK

TEZSİZ YÜKSEK LİSANS DÖNEM PROJESİ

Hazırlayan
Münevver ÖZKAN

DENİZLİ, 2024

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ORTAOKUL-LİSE ÖĞRENCİLERİNDE MANEVİ REHBERLİK VE
DANIŞMANLIK**

TEZSİZ YÜKSEK LİSANS DÖNEM PROJESİ

Münevver ÖZKAN

Proje Danışmanı: Doç. Dr. Ali ÖNCÜ

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Tezsiz Yüksek Lisans Programı: Manevi Destek ve Rehberlik

Münevver ÖZKAN tarafından hazırlanan “**ORTAOKUL-LİSE ÖĞRENCİLERİNDE MANEVİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK**” adlı tezsiz yüksek lisans dönem projesi danışmanlığında hazırlanmış olup **Tarih girmek için burayı tıklatın** tarihinde son kontrolü yapılarak Pamukkale Üniversitesi İslam İlimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Manevi Destek ve Rehberlik tezsiz yüksek lisans dönem projesi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman
Doç Dr. Ali ÖNCÜ

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .....tarih ve ..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

ETİK BEYANNAMESİ

Bu projenin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunduğunu beyan ederim.

Münevver ÖZKAN

TEŞEKKÜR

Çalışma sürecinde her türlü yol gösterici olan, olumlu tavrıyla beni cesaretlendiren, bilgi birikimiyle çalıőmama farklı açılardan bakmamı sağlayan, beraber çalıőmaktan ve her zaman öğrencisi olmaktan gurur duyduğum kıymetli hocam, danıőmanım Doç. Dr. Ali ÖNCÜ'ye sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca çalışma sürecinin yoğunluğunda anlayıőını ve desteğini benden esirgemeyen sevgili eőim Mehmet ÖZKAN'a ve beni dünyaya getiren, her daim varlığı ve dualarıyla güç bulduğum sevgili anne-babama sonsuz teşekkür ederim.

Münevver ÖZKAN

Denizli, 2024

ÖNSÖZ

Öğrencilerin başarısına, okul içi ve dışındaki davranışlarına, yaşayışına etki eden durumlar söz konusudur. Genç bireylerin aile içi yaşantılarında ki sevinçleri ya da üzüntüleri, çevresinde iyi ya da kötü gelişen olaylar, arkadaş çevresi gibi durumlar, genç ergenlerin okul başarılarını oldukça etkilemektedir.

Ortaokul ve lise eğitimine devam eden ergenlerin, okullarında başarılarının düşük olması, sınavları ile ilgili korkuları, arkadaş ilişkileri, alışmış olduğu davranışları ve yaşadığı sıkıntılar nedeniyle dışarıdan, öncelikle ailesinden ve yakın çevresinden destek alma ihtiyaçları doğmaktadır. Ailesinden ya da yakın çevrelerinden manevi destek gören öğrencilerin, başlarına gelen sıkıntıları atlatmalarında, içinde buldukları sorunları algılayıp bertaraf etmelerinde, okuldaki başarı durumlarının yükselmesinde ve problemleri çözmelerinde daha başarılı oldukları gözlemlenmekte, bu gibi durumlarda da manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin önemli olduğu görülmektedir.

Anne ve babalar, çocuklarının başarılı, huzurlu, mutlu, korkularından arınmış bir hayat yaşayabilmeleri için, onların manevi bir ortamda yetişmelerini sağlamalı ve onlara daha rahat bir yaşam sağlamaları gerekmektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda ebeveynler, çocuklarını manevi bir ortamda yaşamaya teşvik etmeli ve motive edici bir hayat, istenilen okul başarıları, okul sonrası daha huzurlu bir yaşantı ve daha mutlu, güçlü, tuttuğunu koparan, bilgili bir nesil olabilmeleri için onların refahını arttırmalıdır.¹ Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin, öğrencilerin okul hayatında ki başarıları, arkadaşları ile olan iletişimi ve karşılaştıkları sorunlarla baş etme yetenekleri üzerindeki etkileri araştırılmış olup, nasıl bir manevi rehberlik ve danışmanlık hizmeti yapılmalıdır sorusuna yanıt aranmıştır.

---

¹ Halime Hilal Taşkın - Özer Çetin, "Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Akademik Başarı ve Sınav Kaygısı Üzerindeki Etkisi, Lise Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama", *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 4 (2021), 13-37.

Projenin Başlığı: Ortaokul-Lise Öğrencilerinde Manevi Rehberlik ve Danışmanlık	
Projeyi Hazırlayan: Münevver Özkan	Danışmanı: Doç. Dr. Ali Öncü
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: xi + 26
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Programı: Manevi Destek ve Rehberlik
<p>Bu çalışmadan amaçlanan, eğitim kurumlarımızda, ortaokul ve lise eğitimine devam eden öğrencilerin, okul ortamında yaşamış oldukları kaygılarını, korkularını azaltmada ve başarı durumlarını yükseltmede manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin etkisini araştırmaktır. Yapmış olduğumuz çalışmamızda, eğitim gören ortaokul ve lise öğrencilerine verilen manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin, öğrencilerin okul hayatına katkıları, olumlu ya da olumsuz yönleri, derslerinde ki başarı durumları, yaşamış oldukları kaygı ve korkuları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Öğrencinin hem okul içinde hemde okul dışında ki davranışlarından hareketle, verilen hizmetin etkileri gözlemlenmiştir.</p> <p>Ortaokul ve lise eğitimine devam eden öğrencilerin okullarında ki davranışlarını ve başarılarını gözlemek için, eğitim kurumlarından alınan sayısal verilerden yararlanılarak yola çıkılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda, elde edilen verilere göre, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin, öğrencilerin okul içinde ve dışındaki davranışlarında, dini yaşayışlarında, olumlu yönde etkiler görülmüş, bundan dolayı verilen hizmet ile okul başarısı arasında pozitif bir etkileşimin olduğu tesbit edilmiştir. Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin, öğrencilerimizin okul hayatındaki başarılarında, dini inanç ve yaşayışlarında, ergenlik psikolojilerinin atlatılmasında, ahlaklı ve çevresine karşı duyarlı bir nesil yetiştirilmesinde büyük katkılar sağlamaktadır.</p> <p>Manevi rehberlik ve danışmanlığın amacı, eğitime devam eden gençlerimizin okul içinde ve dışında yaşadıkları problemlerini araştırmak, gençlerimizin yaşamış olduğu problemlerine İslami kaynaklardan yararlanılarak çözümler bulmak ve onların hayatlarını sürdürülebilir kılmak için destek olmaktır. Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinden faydalanmak isteyen ergenin, öncelikle kendisini tanımasını sağlamak, onun okul içinde ve dışında yaşamış olduğu sorunları aşabilmesine, başına gelebilecek her türlü sıkıntı ile baş edebilmesine yardımcı olmaktır. Kendisini tanıyan ergenin, kendisi ve çevresi ile iletişim halinde daha uyumlu yaşayabilmesi için gerekli çabayı sarf edebilmesini sağlamaktır.</p> <p>Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, bu hizmetten yararlanmak için başvuran danışanlara, dini yaşayışlarında ki eksikliklerini, bir yaratıcının olduğunu ve inandığımız dinin emir ve yasaklarının bulunduğunu, özel eğitim teknikleri ile uzman ekipler tarafından verilen bir hizmettir. Özellikle ve öncelikle eğitim kurumlarımızda eğitime devam eden gençlerimize, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi önem arz etmektedir.</p>	

Genç ergenlerimize verilecek olan hizmetin araştırılması ve eksikliklerin tesbit edilerek doğru hizmetin ortaokul ve lise eğitimine devam eden öğrencilerimize ulaştırılması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Manevi Rehberlik ve Danışmanlık, Başarı, Kaygı, Eğitim

Title of the Project: Spiritual Guidance and Counseling for Secondary and High School Students	
Author: Münevver Özkan	Supervisor: Doç. Dr. Ali Öncü
Date:	Nu. of pages: xi + 26
Department: Felsefe ve Din Bilimleri	Subfield: Manevi Destek ve Rehberlik
<p>The aim of this study is to investigate the effect of spiritual guidance and counseling services on reducing the anxiety and fears of students attending secondary and high school education in our educational institutions and increasing their success levels in the school environment. In our study, the effects of spiritual guidance and counseling services provided to secondary and high school students on their contributions to school life, their positive or negative aspects, their success in classes, and the anxiety and fears they experience were examined. The effects of the service provided were observed based on the student's behavior both inside and outside the school.</p> <p>In order to observe the behaviors and achievements of students attending secondary and high school education in their schools, we started by using numerical data obtained from educational institutions. As a result of the study, according to the data obtained, spiritual guidance and counseling services had positive effects on students' behavior and religious life in and outside of school, and therefore it was determined that there was a positive interaction between the service provided and school success. Spiritual guidance and consultancy services make great contributions to our students' success in school life, their religious beliefs and lifestyles, overcoming the psychology of adolescence, and raising a generation that is moral and sensitive to their environment.</p> <p>The purpose of spiritual guidance and consultancy is to investigate the problems experienced by our young people in and outside of school, to find solutions to the problems experienced by our young people by using Islamic resources, and to support them in making their lives sustainable. The aim of the adolescent who wants to benefit from spiritual guidance and consultancy services is to first help him get to know himself, to overcome the problems he has experienced inside and outside of school, and to cope with any troubles that may arise. It is to ensure that the adolescent who knows himself can make the necessary efforts to communicate with himself and his environment and live more harmoniously.</p> <p>Spiritual guidance and consultancy services are a service provided by expert teams with special training techniques to clients who apply to benefit from this service, by explaining the deficiencies in their religious life, that there is a creator and that the religion we believe in has orders and prohibitions. It is especially important to provide spiritual guidance and consultancy</p>	

services to our young people who continue their education in our educational institutions. It is necessary to investigate the service to be provided to our young adolescents, identify the deficiencies and provide the correct service to our students who continue their secondary and high school education.

Keywords: Spiritual Guidance and Counseling, Success, Anxiety, Education

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANNAMESİ	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1
1. MANEVİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİ.....	4
1.1. Manevi Rehberlik ve Danışmanlık Nedir?.....	4
1.2. Ortaokul ve Lise Eğitiminde Manevi Rehberlik ve Danışmanlık	6
1.3. Ortaokul ve Lise Eğitiminde Manevi Rehberlik ve Danışmanlık Eğitimi İhtiyacı ...	7
1.4. Ortaokul ve Lise Eğitiminde Manevi Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetlerinin İlke ve Yöntemleri.....	9
2. OKULLARDA EĞİTİM GÖREN GENÇLERE YÖNELİK MANEVİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİ.....	15
2.1. Yöntem	18
2.2. Tartışma.....	19
2.3. Sonuç.....	20
KAYNAKÇA.....	23
ÖZGEÇMİŞ	26

KISALTMALAR

s.a.v.	: Sallallahü Aleyhi Ve Sellem
b.k.z.	: bakınız
s.	: sayfa
c.	: cilt
H.z.	: Hazreti
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
v.b.	: ve benzeri
MDR	: Manevi Danışmanlık Rehberlik

GİRİŞ

Günümüz dünyasında tüm bireyleri etkisi altına alan teknoloji çılgınlığının içerisinde bulunmaktayız. Bu çılgınlık, tüm bireyleri negatif yönde etkilemektedir. Özellikle de genç öğrencilerimiz sosyal medya platformları aracılığıyla gerçek yaşamdan uzaklaşarak, sanal bir ortamın içerisinde hayatını sürdürmeye devam etmektedirler. Bunun sonucunda gençlerimiz dini inanışlarından, örf ve adetlerinden ve toplumsal yaşam kurallarından, özellikle kendilerinden uzaklaşmaktadırlar. Gençlerimizin içerisinde bulunduğu sanal dünya hayatı, onların kötü alışkanlıklar edinmesine, alkol, uyuşturucu madde kullanmalarına, cana kıyma olaylarının artmasına, okul içinde ve dışında birçok problemlerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Eğitim gören gençlerimiz içerisinde, amacı olmayan, gelecek kaygısı taşımayan, sorumsuz, kendine güveni olmayan, ailesi ve çevresiyle iletişim kuramayan bir nesil yetişmektedir. Bu şekilde hayatını sürdüren gençlerimizde madde ile mana arasındaki ilişkisi zayıflamış, Allah inancı taşımama noktasına gelmişlerdir.²

Gençlerimizin inançlarındaki bozulmalar ve farklı nefsi istekleri, onların birçok sorunla karşılaşmalarına neden olmakta ve bu sorunlarını da eğitim hayatlarına yansıttıkları görülmektedir.³ Öğrencilerin bu sorunlarını çözmek amacıyla, bazı Avrupa ülkelerindeki eğitim kurumlarında görev yapan eğitimcilere, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri ile ilgili eğitimler verilmekte, bu eğitimler sayesinde öğrencilerin sorunlarına yönelik çözüm yolları aranmaktadır.⁴ Yapmış olduğumuz bu çalışmada, Avrupa ülkelerinde uygulanan bu rehberlik hizmetinin, ülkemizde ki eğitim kurumlarımızda uygulanmasını, uygulama sırasında da ne gibi yöntemlerin izlenebileceği hususunda tavsiyelere yer verilmiştir.

Bireylerin, iç dünyaları ile ilgili her şeyi içerisine alan, yaşamları ile İlahi varlık arasındaki ilişki ve bunlara dair sorularına cevap arayışları maneviyat olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin sorularına cevap veren, ayrıca onların ruh sağlıklarını da destekleyen maneviyat, insanların hayatına anlam katmaktadır.⁵ Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin insanların sadece ruh sağlıklarına değil, bedensel sağlıklarına da

---

² Sümevra Arıcan - Handan Yalvaç Arıcı, "Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi", *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi* Maneviyat Özel Sayısı (2022), 218-228.

³ Arıcan - Arıcı, "Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi".

⁴ Arıcan - Arıcı, "Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi".

⁵ Okan İmre, "Ruhsal Sorunlarda Din ve Maneviyat", *Ruh Sağlığı Çalışanları, Manevi Destek Uzmanları ve Herkes İçin Örnek Vakalar* (İstanbul: Kitaparası Yayınları, 2022), 242.

etkisinin olduğu, insanların davranışları ve alışkanlıklarına da olumlu yönde katkı sağladığı görülmektedir.⁶

Ergenlik dönemine ulaşmış olan gençlerimizin, maddi ve manevi ihtiyaçlarına, sorunlarına ya da sorunlarına manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri ile çözüm bulunmaya çalışılmaktadır. Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri yürütülürken İslami kaynaklardan yararlanılması, maneviyat ile ilgili bilgilerin verilmesi bu hizmetin önemli farklarından birisidir.⁷

Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin, her alanda olduğu gibi eğitim hayatına devam eden öğrenciler üzerinde de katkısının olduğu, bu hizmetten faydalanan öğrencilerin okul başarılarında önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar da bulunmaktadır.

Yapılan bir araştırmanın sonucunda, dini inancını yaşayan, dinin getirdiği kurallara uyan, inancının getirdiği bağlılık sonucu ibadetlerini yapan genç bireylerin başarılı olduğu sonucuna ulaşılmış ve okul başarılarının diğer öğrencilere göre daha iyi olduğu görülmüştür.⁸ Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin, öğrencilerin okul hayatlarına olumlu etkisinin yanı sıra, okulda uyumlu davranışlar sergileyen ve başarıları ile göz dolduran öğrencilerin, dini inançlarını yaşadığı, ibadetlerini yaptığı tesbit edilmiştir.⁹

Akademik başarı ile dindarlığın arasında önemli bir bağlantının olduğunu söyleyen Line, öğrencilerin dini kitaplardan faydalandıklarında ve duaya devam ettiklerinde başarılarının yükseldiğini dile getirmiştir.¹⁰ Benzer şekilde, kırsal Iowa ailelerinin örneklerinde,¹¹ dindarlığını yaşayan ergenlerin okul hayatındaki başarılarının arttığı, okul içinde ve dışında olumlu yönde kazanımlarının olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Din eğitiminin insanlık tarihi ile başladığı bilinmektedir. Kılıç, dinin iyi anlaşılması gerektiğini ve sonrasında insanların iradesine bağlı olarak tercih edeceği dini bir yaklaşımın

---

⁶ Halil Ekşi vd., “Kavramsal Çerçeve”, *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016), 14.

⁷ Atilla Arkan, “Manevi Danışmanlık Hizmeti: Ortaya Çıkış ve Sebepler”, *Fikriyat Dergisi* (2018).

⁸ Katrina L. Walker - Vicki Dixon, “Afrikalı Amerikalı Üniversite Öğrencileri Arasında Maneviyat ve Akademik Performans”, *Siyah Psikoloji Dergisi* 28/2 (2002), 107-121.

⁹ Walker - Dixon, “Afrikalı Amerikalı Üniversite Öğrencileri Arasında Maneviyat ve Akademik Performans”.

¹⁰ Taşkın - Çetin, “Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Akademik Başarı ve Sınav Kaygısı Üzerindeki Etkisi, Lise Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama”.

¹¹ Taşkın - Çetin, “Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Akademik Başarı ve Sınav Kaygısı Üzerindeki Etkisi, Lise Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama”.

ortaya çıkacağını belirtmiştir.¹² Bireylerin, özellikle de genç ergenlerin hiç kimsenin etkisi altında kalmadan, özgürce kendi dini inancını seçebilmesinin önemli olduğunu, bunun kararını verebilmeleri içinde gerekli araştırmaların yapılması gerektiğini dile getirmiştir.¹³ Bağlı olunan din bir denge unsurudur. Kişinin yaşantısındaki her şeyi etkiler. Yaşamış olduğu dinin kuralları sayesinde insanlar, zararlı ve kötü alışkanlıklardan, yapılması durumunda insanın kendisine ve çevresine zarar verebilecek durumlardan kaçınmayı öğrenir.¹⁴ Sağlıklı bir din eğitiminin, inananlarına yaratıcılığı ve üretkenliği kazandırdığı görülmektedir.¹⁵ Din eğitimi ile ilgili olarak ortaya çıkan “Din eğitimi nedir?” v.b. soruların, bireylerin eğitimine nasıl katkılar sağlayacağı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Onat;¹⁶ Din eğitiminin amaçlarının ve hedeflerinin içerisinde, bireylerin kendilerini tanımaları ve yeteneklerinin neler olduğunu bilmeleri, doğru hareket etme, doğru düşünme ve doğru davranışlar geliştirmelerinin ne denli önemli olduğunu dile getirmiştir. Sağlıklı bir din eğitimi ya da manevi rehberlik ve danışmanlık hizmeti olarak, okul hayatında veya okul dışında sağlıklı ilişkiler kurmak, sosyal bir yaşam sürmek ve öğrendiklerini, bilgi birikimlerini paylaşarak daha faydalı olabileceklerini vurgulamıştır.¹⁷ Bu doğrultuda verilecek olan din eğitiminin, bireylerin hayatında olumlu etkilerinin olacağı, kişilerin kimliklerini inşa edecekleri, bunun sonucunda da dindar bireyler için kişilik oluşumu olarak da anlaşılmalıdır.¹⁸

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, ortaya çıkan sonuçlara göre tüm anne-babaların, dini inançlarına bağlı, okul başarıları yüksek, sosyal iletişimleri kuvvetli, öz güvenli bir nesil yetiştirebilmek, doğru dini eğitimi ve danışmanlığı alabilmeleri için onları doğru yönde teşvik etmeleri gerekmektedir.¹⁹

Eğitimine devam eden öğrencilerin okul kurallarına alışmaları, alışmış oldukları yaşam tarzları, sınavlarla ilgili korkuları, okulda başarısız olma kaygıları ve yaşadıkları

---

¹² Recep Kılıç, “Din Öğretimini Temellendirme Problemi”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 1/3 (1999), 205-212.

¹³ Kılıç, “Din Öğretimini Temellendirme Problemi”.

¹⁴ Ömer Müftüoğlu, “Dinin Bağlayıcılığı ve İnsanın Özgürlüğü”, *Vahiy Kaynaklı Metinler Bağlamında Dinin Bağlayıcılığı ve İnsanın Özgürlüğü* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 75.

¹⁵ Namık Kemal Okumuş, “Din Eğitim-Öğretimi Özgür Bireylerin Yetiştirilmesinde Etkin Bir Rol Üstlenebilir mi?”, *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2015), 222.

¹⁶ Hasan Onat, “Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci”, *İstanbul: Endülüs Yayınları* 3/1 (2017), 159-160.

¹⁷ Onat, “Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci”.

¹⁸ Ahmet Arın, “Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Yaşam Boyu Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi”, *Milli Eğitim Dergisi* 217 (2018), 27.

¹⁹ Hatice Güven, *Ortaöğretim Lise Öğrenimine Yatılı Olarak Eden Öğrencilerinin Dindarlıklarındaki Yurt İklimi Fenomeni (Erzurum İli Örneği)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2023).

sorunlarla baş edebilmelerine, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin nasıl bir etki ettiği konusu araştırılmış, elde edilen bilgilere ve dinimizin emirlerine göre verilecek olan rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin nasıl olması gerektiği ile ilgili sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır.

1. MANEVİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİ

Bu bölümde, Ortaokul ve Lise eğitimi gören öğrencilere yönelik verilen, Manevi Rehberlik ve Danışmanlık hizmetinin ne olduğu, nasıl yapılması gerektiği, amacı, kapsamı ve bu hizmetlerin yürütülmesinde Batı edebiyatında ve İslam geleneğinde nasıl yapıldığı ile ilgili karşılaştırmalı kavramlar üzerinden örneklemelerle bilgiler verilecektir.

1.1. Manevi Rehberlik ve Danışmanlık Nedir?

Pastoral bakım ve pastoral danışmanlık terimleri ile ifade edilen dini ve manevi danışmanlık hizmetleri, rahipler ve papazlar tarafından sağlanan danışmanlık hizmetlerini ifade etmektedir.²⁰ Hristiyan faaliyeti olarak kabul edilen manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin tarihinin, Hz. İsa'ya kadar uzandığı bilinmektedir.²¹ Yüce yaratıcının yeryüzündeki mutlak hâkimiyetinin olduğu ve kendisine inanan kullarına sınavları vardır. İnsanlar acı, özlem ve nefret duyguları içerisinde bir takım günahlar işlerler. İşte bu günahların affedilmesinin, günah çıkarma ritüeli ile olduğu inancı vardır. İşte bu inanç içerisinde gerçekleşen günah çıkarma ritüelinin yani itiraf gizeminin bir danışmanlık hizmeti olarak ortaya çıktığı bilinmektedir.²² Geçtiğimiz yüz yıl içerisinde gizemli itiraf olayının yani günahların bağışlanması, günah çıkarma eylemlerinin daha başarılı olabilmesi adına araştırmaların yapıldığı ve bu danışmanlık hizmetini daha iyi sunabilmek için kilisede görevli rahiplere bu alanlarda eğitimlerin verildiği görülmektedir.²³

Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri alanında Boisen 'in 1926 yılında yayınlamış olduğu "Teolojik Sorunlar ve Yöntemler" adlı kitabında insanların, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verirken neler yapması gerektiği, bu verilecek hizmetin

---

²⁰ Arıcan - Arıcı, "Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi".

²¹ Suat Cebeci, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik", *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (2010), 54-55-56.

²² Cebeci, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik".

²³ Turgay Şirin, *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli (Doktora Tezi)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).

ilkeleri, yöntemleri hakkında bir çalışma yaptığı ve bu hizmetin gereklilikleri ile ilgili bilgiler verdiği görülmektedir.²⁴

İslamiyet'in başlangıç yıllarından bu yana, insanlık âlemine bir uyarıcı ve rehber olarak gönderilen peygamberlerin, insanların soru ve sorunlarına çözüm olmaları manevi rehberlik ve danışmanlığın tarihinin çok eskilere dayandığını göstermektedir. Peygamberlerin kendi yaşadıkları zamanda, yaşamış oldukları problemlere çözüm bulmaları, sorunlarla baş etmeleri, insanların sorunlarına çare olmaları manevi rehberliğin ve danışmanlığın yöntemlerinin nasıl olması gerektiğine dair örnekler sunmaktadır. Kur'an-ı Kerimde, Yüce Yaratıcının bizlere sorunlarla başa çıkabilmemiz için vermiş olduğu tavsiyeler, manevi nasihatın temellerini oluşturmaktadır. Danışmanlık ve rehberlik ile ilgili olarak, bu tavsiyeleri incelediğimizde, Kur'an-ı Kerimde 3 yaklaşımdan bahsedilebilir.²⁵ İlk tavsiye olarak iyiliğin emredilmesi ve kötülüklerin engellenmesi sayılabilir. Kur'an-ı Kerimde Hz. Allah, Tevbe Suresinde geçen ayeti kerimede "Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar..."(et-Tevbe 9/71) buyurarak, iyiliğin yayılması ve kötülüğe engel olunması için insanların birbirlerini uyardıklarını, birbirlerine rehberlik etmeleri hususunda bizlere, tüm insanlığa tavsiyelerde bulunmuştur.

İnsanlar arasında iletişim olmadan sorunların çözümüne dair sonuçlar alınamayacağı aşikârdır. İkinci tavsiye olarakta, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetinin sunulabilmesi açısından, alanında uzman manevi danışmanlardan ve öğretmenlerden, okullardaki eğitimine devam eden gençlerimizle olan iletişimi ve onlara verdikleri manevi destek hizmeti sayılabilir.²⁶ Sonuncu tavsiye olarakta Peygamber Efendimizin uyguladığı modeldir. Peygamberimizin ömrü hayatı boyunca tüm insanlığa örnek olacak olan yaşantısı, inancı ne olursa olsun bireylere karşı olan yaklaşımları, herkesin soru ve sorunlarına karşı çözüm bulma yöntemleri olduğu bilinmektedir. Sevgili Peygamberimizin, yaşadığı problemlere çözüm arama amacıyla kendisine gelen, sorunlarını anlatan ve O'ndan yardım isteyen bireylerle ayrı ayrı ilgilendiği bilinmektedir. Kendisine danışanların sorunlarına çözüm

---

²⁴ Cebeci, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik".

²⁵ Arıcan - Arıcı, "Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi".

²⁶ Merve Reyhan Baygeldi, "Manevi Danışmanlık Uygulaması: Mevcut Durum Ve Öneriler", *Analiz-Seta Yayınları* 234 (2018), 12-24.

yolları sunan Peygamberimizin, danışanların anlama ve kültür seviyelerine göre farklı cevaplar, farklı tavsiyeler verdiği görülmektedir.²⁷

Dolayısıyla manevi danışmanlık, insanlık tarihi boyunca, her bireyin yaşamış olduğu sorun ve sorulara bir cevap bulabilme çabasına karşı, çözüm odaklı sunulan hizmetler olarak değerlendirilmektedir. Kurumsal bir statü haline dönüşen manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, danışan bireylerin kimliklerine, inançlarına ve kültürlerine bakılmaksızın yaşanan problemlere çözüm bulabilmek adına verilen bir hizmet olarak tanımlanabilir.²⁸ Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, her alanda sorunların çözüme kavuşturulduğu bir destek olarak kabul edilmektedir. Sorunları çözmeye çalışan danışman, sorunları olan bireylerin belirttiği kaynaklara başvurmalıdır.²⁹ Bu sayede insanlar kendilerini daha iyi hissetmektedirler.

1.2. Ortaokul ve Lise Eğitiminde Manevi Rehberlik ve Danışmanlık

Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri birçok kurumda özellikle okullarda verilmektedir. Ortaokul ve lise öğrencilerine, müfredat eğitimlerinin yanında değerler eğitimi de verilerek görgü kuralları gibi sosyal yaşantısında bilmesi ve uygulaması gereken ahlaki ve örfi değerlerinin de öğretilmesi önem arz etmektedir.³⁰

Ortaokul ve liselerde, öğrencilerin sadece derslerinde değil, ders dışı faaliyetlerinde, sosyal ilişkilerinde, okul içerisinde ve dışında başarılı olabilmeleri, yapmaları gerekenleri yapabilmeleri için onlara destek olmak gerekmektedir. Sınavları ile ilgili kaygılarını gidermek, arkadaşları ile iletişim kurmaları ve nasıl bir hayat yaşamaları noktasında gençlerimize manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, onların hayata bakış açısını pozitif yönde etkilemektedir. Rehberlik ve danışmanlık hizmeti alan öğrencilerin okul içerisinde ve dışında ahlaklı, başarılı, saygılı, arkadaşları ve çevresi ile olan ilişkilerinin olumlu olduğu görülmektedir.

Genç ergenlerin okulda ki başarılarının artması ve okul dışında da pozitif bir hayat yaşayabilmeleri için bazı modellerin uygulanmasının faydaları olduğu görülmüştür. Bunlardan bir tanesi de “öğrencilerin iyi oluş modeli”dir. Bu model danışmanlık alanlarında

---

²⁷ Yusuf Koç, “Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in Uygulamaları”, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 2 (2020), 177.

²⁸ Ömer Faruk Söylev, *Türkiye’de Dini Danışma Ve Rehberlik - Alanları, İmkânları Ve Yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014).

²⁹ Zenal Sözcü, “Dini Danışma ve Rehberliğin Hayatımızdaki Yeri ve Önemi”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3/1 (2017), 210.

³⁰ Arıcan - Arıcı, “Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi”.

daha kapsayıcı bir hizmet sunmakta ve genç ergenlerin hayatlarının daha huzurlu olması, sağlıklı bir birey olarak yetişmeleri hatta okul eğitiminin ötesinde aile içinde ve toplumda daha pozitif bir hayat yaşamalarına katkı sağlamaktadır.³¹ Öğrencilerin kendileri ile barışık durumları, çevresindekiler ile yaşamış olduğu ilişkileri, okul hayatındaki olumlu ruh halleri, tutumları ve davranışlarının hepsini kapsayan model “öğrenci iyi oluş modeli” dir. Bu model gençlerin daha huzurlu, doyurucu bir hayat yaşamalarını, okul içinde ve dışında ilişkilerinin kuvvetli olmasını, başarılı ve güvenli bir hayat sürdürmelerini ifade etmektedir. Öğrencilerin sadece okul hayatı değil, okul dışında da, aileleri ve içinde bulunduğu ortamlarda incelenmekte, gençlerin daha iyi olabilmeleri, huzurlu, mutlu ve başarılı bir hayat sürdürebilmeleri için çalışmaların yapıldığı bilinmektedir.³²

Eğitim kurumlarımızda, öğrencilere yönelik manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri çok geniş bir alana yayılmaktadır. Bu alanlar içerisinde, öğrencilerin okullarında yaşamış olduğu stres, korku ve bunalımları, arkadaşları ile negatif ilişkileri, karşılaştıkları akran zorbalıkları, gelecek kaygıları, sağlık ve din eğitimi, uyuşturucu madde kullanımı gibi buna benzer alanlar bu hizmetin sınırları içerisine girmektedir.³³

Okullarımızda karşılaştığımız ve yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı, ortaokul ve lise eğitimine devam eden öğrencilere, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi bir mecburiyet durumuna gelmiştir. Bu hizmetin daha da geliştirilmesi ve tüm gençlerimize ulaşılması önemlidir.

1.3. Ortaokul ve Lise Eğitiminde Manevi Rehberlik ve Danışmanlık Eğitimi İhtiyacı

Bireylerin her anlamda doğru bilgilere ulaşabilmeleri, soru ve sorunlarına çözüm bulabilmeleri için manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerine ulaşabilmeleri gerekmektedir. İslam dininin yüklediği gereklilikleri yerine getirmek, genç bireylerin doğruya ulaşmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri tüm bireylerin gelişmelerine yardımcı olmakta hatta insanların karşılaştıkları problemlerine çözümler aramakta, bireysel olarak, sorun odaklı hizmetler

---

³¹ Lydia Hearn vd., “Eğitimde Pastoral Bakım (Pastoral Care in Education)”, *Batı Avustralya: Çocuk Sağlığını Geliştirme Araştırma Birimi, Edith Cowan Üniversitesi*, (2006), 8-39.

³² Hearn vd., “Eğitimde Pastoral Bakım (Pastoral Care in Education)”.

³³ Hearn vd., “Eğitimde Pastoral Bakım (Pastoral Care in Education)”.

sunmaktadır. İnsan hayatı boyunca ortaya çıkan ya da çıkabilecek soru ve sorunlar manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin konusu olabilir.³⁴

İnsanoğlu bu dünya hayatına gelirken bilmeyen bir varlık olarak gelmekte ve doğumundan itibaren de sürekli olarak öğrenmeye devam etmektedir. Tüm insanlar için öğrenme bir ihtiyaçtır. İslam dininde bilinmeyenlerin öğrenilmesi istenmiştir. Her zaman danışan ve danışman ilişkisi var olmuştur. Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinde de bir soran ve bir cevaplayan vardır. Sorunlarına ya da sorularına cevap arayanlar sürekli değişebilmektedir. Danışmanlık edenlerin bile danışmana ihtiyacı olabilmektedir. Bu nedenle manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, hayatın her alanında herkes için önemli bir vazifedir ve bu da ömür boyu devam etmektedir. Manevi rehberlik ve danışmanlık alışlagelmiş usullerden farklı olarak sistemleşmeye başlamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığımıza bağlı fetva hatları, danışma hatları da, danışmanlık rehberlik hizmetlerindedir. Sistemleşmeye başlayan manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri insanların ihtiyaçlarından biri olan ikna olmak ihtiyacını da karşılamaktadır. İkna olmak insanın fitratında olan bir durumdur. İkna olma ile ilgili Kur'an-ı Kerimde Hz. İbrahim' den (el-Bakara 2/60) bir örnek gösterilmiştir.³⁵

Dünyaya gelen her insanın mutlaka yardıma ihtiyacı olmaktadır. Hiç kimse kendi başına, çevresinde insanlar olmadan hayatını devam ettiremez. Hastalandığında, sorunlarla karşılaştığında yani her an birilerinden yardım talep edebilir. Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinde de Kur'an-ı Kerimde (el-Mâide 5/2) emredildiği gibi ihtiyacı olan her bireye yardım etmek gerekmektedir.³⁶

İnsanların, özelliklede genç bireylerimizin ihtiyacı olan danışmanlık hizmetleri, artık günümüz dünyasında olmazsa olmaz dediğimiz hizmetler içerisinde gösterilmektedir. Tüm bireylerin ihtiyaçlarını, isteğine göre cevaplandırmak, sorunlarına çözüm bularak, tüm bireylerin özelliklede genç bireylerimizin moral ihtiyacını karşılamak manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri içerisinde yer almaktadır. Günümüz dünyasında internet tutkunluğu, sosyal medya hastalığı, dijital dünya alışkanlıkları, genç bireylerimizin tüm yaşamını etkiler hale

---

³⁴ Remziye Ege, *Dini Rehberlik, Bilginin Kaynağı ve Bilgi Üretme Süreçleri* (Ankara: Şule Yayınları, 2015).

³⁵ Söylev, *Türkiye'de Dini Danışma Ve Rehberlik - Alanları, İmkânları Ve Yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*.

³⁶ Söylev, *Türkiye'de Dini Danışma Ve Rehberlik - Alanları, İmkânları Ve Yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*.

gelmiş, onları yaşadığımız dünyanın gerçeklerinden uzaklaştırmaya ve çevresinde bulunan herkesle iletişiminin azalmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, dijital ve sosyal medya platformları, gençlerin hayat görüşünü, yaşayışını, manevi yaşamdan uzaklaştırmaktadır. Manevi alandan uzaklaşma, ilişkilerin sanal ortamlara taşınması gibi pek çok sebep gençleri hayatın anlamından ve amacından uzaklaştırıp, maddi tatmin yollarına doğru itmektedir. Hayatınızı manevi boyutu olmadan, maddi imkânlarla doldurmaya çalışırsanız başarılı olamazsınız. Özellikle ergenlerin, okul çağındaki öğrencilerin kendilerini keşfetmeye çalıştıkları bir zamanda, sadece maddi olanaklara güvenmek, onların maneviyattan mahrum kalmaları anlamına gelmektedir. Okullarda verilen manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, gençlerin hayata doğru bakış açısı geliştirmeleri açısından önemlidir.

1.4. Ortaokul ve Lise Eğitiminde Manevi Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetlerinin İlke ve Yöntemleri

Eğitim kurumlarımızda manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin yürütülmesi önemli bir durumdur. Bu hizmeti yürütebilmek içinde bazı esasların oluşturulması ve kurallara bağlılık gerekmektedir. Sorunların önlenmesine yönelik esaslar ve gelişmişlik düzeyinin artırılması ve beceriklilik esaslarının bu hizmette faydaları bulunmaktadır.

Okullarda manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin, belirli ilkelere ve yöntemlere göre yürütülmesi gereklidir. Okullarda manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri üç esasa dayanmaktadır: Bunlar; sorunların önlenmesi, gelişime katkı ve becerilerin geliştirilmesidir.³⁷ Sorunların önlenmesi ilkesi, her hangi bir sorun ortaya çıkmadan önce sorun çıkabilecek alanların tesbiti ve sonrasında önlenmesini, gelişmişlik düzeylerinin artırılması ve beceriklilik esasları ise bireylerin hayatının her alanında, onların gelişmişlik düzeyleri ile ilgili çalışmalar yaparak, başlarına gelebilecek problemlerin çözümünde becerilerini geliştirmektir.³⁸ Manevi rehberlik ve danışmanlık esaslarının gerçekleştirilebileceği yerler şunlardır:

- Yaşama hünerlerinin öğretilmesi
- Toplumsal hünerlerinin öğretilmesi
- Genç bireylerde doğru kişiliği imar etmek ve farkına varmalarını sağlamak

³⁷ Arıcan - Arıcı, “Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi”.

³⁸ Arıcan - Arıcı, “Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi”.

- Birlikte ortak çalışmalar yaparak manevi destek sağlamak

Manevi rehberlik ve danışmanlığın ilkeleri, bu hizmeti sunan uzman personelin, rehberlik algısını, rehberlik ve danışmanlığın elemanlarını ve hudutlarını belirlemek olmalıdır. Bu alanda hizmet edecek danışmanların başarısını kanıtlamış ve yapmış olduğu bu hizmetin sonucunda insanların hayatına özellikle de genç bireylerin hayatına olumlu yönde dokunacağını farkında olması gerekmektedir. Manevi rehberlik ve danışmanlık alanında görev yapan uzman personeller, bu hizmeti verirken, kavramsal nitelik, toplumsal nitelik ve bireysel nitelik gibi belirli ilkelere dayandırılarak hizmetin verilmesi gerektiğini dile getirirler.³⁹

Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinde dikkat edilmesi gereken, İslam dininde bu konu ile ilgili emir niteliğinde uyulması önem arz eden kurallar vardır. Bunlara mutlaka dikkat edilmelidir.⁴⁰ Bu hususlar şöyle sıralanabilir;

- Yaptığı işi bilerek yapmak
- Yaptığı işte ehil olmak
- Sorumluluklarının farkında olması

Yaptığı işi bilerek yapmak; Dinimize göre bilgisizlik, insanları yanlış yapmalarına, yapılan yanlış yönlendirmelerin kötü sonuçlar doğurmasına sebep olacağından dolayı kınanmıştır. Kur'an-ı Kerimde “De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”(ez-Zümer 39/9), “Kulları içinden ancak bilenler”(Fâtır 35/28), ayetleri ile sadece bilgili olanların desteklendiği görülmektedir. Bilmeden bir işin başına geçenlerde Kur'an-ı Kerimde uyarılmıştır. “ Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.”(el-İsrâ 17/36) Ayeti ile bilmeden yapılan işlerin sonuçlarının yanlış olma olasılığına dikkat çekilmiştir. Bir iş yapmadan önce, yapılacak iş ile ilgili bilgiler edinilmeli, doğru sonuçlar almak için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Ayrıca yanlış yapılan her işten kişinin sorumlu tutulup hesaba çekileceği de Yüce Allah tarafından biz kullarına bildirilmektedir.⁴¹

Yaptığı işte ehil olmak; insanların yapacağı her işte başarılı olabilmesi için, gerekli bilgiye ve beceriye sahip olması gerekmektedir. Belirli bilgi, beceriye sahip olmayan bireylerin yapmış oldukları hatta yapacağı işlerde, başarı elde edebilmesi mümkün değildir.

---

³⁹ Suat Cebeci, “Dini Danışma ve Rehberlik”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İlmi Eserler* 140 (2012), 99-101.

⁴⁰ Cebeci, “Dini Danışma ve Rehberlik”.

⁴¹ Cebeci, “Dini Danışma ve Rehberlik”.

Yüce Dinimiz İslam, bireylerin yapacakları tüm işlerinde kusursuz derecesinde olmalarını, yapılan her işin en iyi şekilde ortaya konmasını emretmektedir. “O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”(el-Mülk 67/2) Ayeti kerimesinden de anlaşılacağı üzere, inananlar her yaptığı işi en güzel biçimde yapmakla görevlidirler ve bu da Allah’ın bizlere emridir. “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.”(en-Nisâ 4/58) Nisa Suresindeki ayeti kerimede, verilen işlerin liyakatli insanlara verilmesini, ehil kişilere emanet edilmesini açıkça emretmektedir. İşte ayeti kerimelerden çıkarılan sonuçlara göre verilecek her hangi bir görevin, özellikle de manevi rehberlik ve danışmanlık gibi önem arz eden bir görevin, kesinlikle ehil kişilere verilmesi çok önemlidir.⁴² Ortaokul ve lise eğitimlerine devam eden öğrenciler açısından da bu hizmetin önemi daha da başkadır.

Sorumluluklarının farkında olması; Kur’an-ı Kerimde Yüce Allah, tüm inananların kardeş olduğu bildirmekte (el-Hucurât 49/10) bununla birlikte tüm inananların birlik içerisinde kardeşçe yaşamalarını istemektedir. Tüm bireyler, birlik ve beraberlik içerisinde, birbirine saygılı, birbirlerini düşünen, huzur ve sükûn içerisinde hayatlarını sürdürmeleri istenmektedir. Her bireyin diğer bireylere karşı görevleri bulunmaktadır ve herkesin bunun gerekliliklerini uygulaması çok önemlidir.⁴³ Sevgili Peygamberimizde bu konu ile ilgili birçok hadisi şerifinde bunlara dikkat çekmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir;

- “Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve hepiniz idâre ettiklerinizden sorumlusunuz.”⁴⁴
- “Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir Müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter.”⁴⁵

---

⁴² Cebeci, “Dini Danışma ve Rehberlik”.

⁴³ Cebeci, “Dini Danışma ve Rehberlik”.

⁴⁴ “Buhârî, Cum’a 11, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Vesâyâ 9, Nikâh 81, 90, Ahkâm 1; Müslim, İmâre 20. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, İmâre 1, 13; Tirmizî, Cihâd 27”, ts.

⁴⁵ “Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb 38, 60; Tirmizî, Hudûd 3, Birr 19; İbni Mâce, Mukaddime 17”, ts.

- "Bir kimseye bildiği bir konu sorulduğunda cevap vermezse, kıyamet gününde ağzına ateşten bir gem vurulur." ⁴⁶

Hadislerden de anlaşılacağı üzere herkes birinden mesuldür, herkes kardeşlerinin yardımına koşmalıdır ve kimse bir kardeşinden var olan bir şeyi gizlememelidir. Yardıma ihtiyacı olanın yanında olmalı, birlik ve beraberlik içerisinde hayatlarını yaşamalıdır.

Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini yerine getirirken, ayeti kerimelerde ve hadisi şeriflerde vurgulanan ilkelere göre hareket etmeli ve asla bu ilkelerin aleyhinde olunulmamalıdır. Dinimizin tüm bireyler üzerinde uygulanacak olan manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri için bazı hususların özellikle üzerinde durduğu görülmektedir.⁴⁷ Bu hususlar şöyledir;

- Hak hukuk meselesinde adaletli olmak ve kimsenin hakkını yememek
- Yardıma ihtiyacı olan tüm bireylere yardımda bulunmak
- Kimsenin kusurları ile ilgili yorumda bulunmamak, hoş görmek
- Kimseye baskı ile bir iş yaptırmamak
- Mümkün olduğunca her bireye karşı mütevazı olmak
- Tüm bireylere sevgiyle, muhabbetle yaklaşmak

Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinde kullanılan bu teknikler, genç bireylerin hayata olan bakış açısını değiştirmekte ve olumlu yönde bir gelişim içerisine girmektedirler. Çevresinde bulunan okul arkadaşları ya da toplumda ki diğer bireylerle olan iletişimlerinde de güzel yönde etkileşimin olduğu görülmektedir. Bu teknikler sayesinde genç bireyler, kendilerini her alanda geliştirebilmek için gerekli olan tüm bilgi ve beceriyi öğrenebileceklerdir. Genç bireylerin okul içerisinde ve okul dışında, kendi becerilerini geliştirmeleri açısından, kendine güveni tam, ilişkileri kuvvetli bireyler olarak yetişebilmeleri için, gerekli olan her türlü bilgi ve eğitim olanaklarından faydalanmaları sağlanmalı ve bunun içinde gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verilirken, ortaokul ve lise öğrencilerinin ergenlik dönemlerinin içerisinde oldukları ve hepsinin farklı farklı isteklerinin, sorularının ve sorunlarının olacağı göz ardı edilmemelidir. Bu ergenlik dönemleri içerisinde genç bireyler, hem kendisini hemde çevresini tanımaya çalışmakta ve öğrenme ihtiyaçlarının da arttığı bir zaman dilimindedirler. Gençlerin bu zaman dilimlerinde karşılaştıkları olaylardan

---

⁴⁶ "Tirmizî, İlim 3. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, İlim 9; İbni Mâce, Mukaddime 24", ts.

⁴⁷ Cebeci, "Dini Danışma ve Rehberlik".

ve kişilerden daha hızlı etkilendiği ve sonuç olarak kendisi ile ilgili bazı özellikleri istememektedir.

Gençler bu dönemde kendilerini başka bireylerle karşılaştırabilir, başka bireylerin beden imajlarına ve yaşam tarzlarına hayranlık duyabilir ve kendilerinin özelliklerini küçümseyebilirler.⁴⁸ Özellikle yaşadığımız dijital çağda, internet, bilgisayar, sosyal medya kullanımının çok olduğu bu dönemde, gençlerimizin sosyal dünya içerisinde kaybolması ya da gördüğü içerikler, takip ettiği kişilerin lüks tutkunu olmaları veya lüks yaşam tarzlarının olması genç bireyleri etkilemektedir. Bu nedenle genç ergenlerimiz de kendilerini yaşadığından farklı göstermekte ve kendilerini olmadıkları bir dünyanın içerisine sokmaktadır. Kendileri gibi değilde başkaları gibi davranmakta ve kendi yaşam tarzlarını beğenmemektedirler. Gençlerimizin, bu gibi olumsuz tutum ve davranışlardan korunabilmesi, onların kendilerine, normal olan yaşantılarına dönebilmesi için dini rehberlik hizmetlerine kolayca ulaşabilmeleri gerekmektedir. Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunarken bu hususlara dikkat edilmeli ve gençlerimizin kendilerine olan öz güveninin artması için destek olunmalıdır.⁴⁹ Kişinin kendini tanıması ve değer vermesi, kendinde bulunan özellikleri ve gerçekliğini kabul etmesi önemlidir.⁵⁰

Öğrencilerin becerilerini artırabilmek için onlarla birlikte faaliyetler yapılması gerekmektedir. Yapılan faaliyetler öğrencilerin yaşam ve toplumsal becerilerinin artmasında etkili bir rol oynayacaktır. Öğrencilerin olumsuzluk hallerine karşı, duygusal durumları göz önünde bulundurularak, onların başlarına gelen sorunlarla mücadele etmelerine yardımcı olmak için, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verirken, gençlerle bir araya gelmek ve onlarla bir takım çalışmalar yaparak kendilerini geliştirmelerine ve sorun çözme başarılarını elde etmelerine yardımcı olmak gerekmektedir. Öğrencilerle birlikte yapılan bu faaliyetler problem önleme ilkesini destekleyen, becerilerine katkıda bulunan faaliyetler olarak değerlendirilmektedir. Bu etkinlikler müfredatın bir parçası olarak oluşturulan takımlar ile birlikte, belirli kurallar çerçevesinde yapılmaktadır. Bu kurallar şöyledir;

- Takımın büyüklüğü ve bileşimi
- Takım kurmak ve ona talimat vermek
- Takımlara görevlerinde yardımcı olmak

---

⁴⁸ Arıcan - Arıcı, "Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi".

⁴⁹ Jeanette Raymond, "Okullarda Pastoral Bakımın Uygulanması" (New York: New York: Routledge. Reber, A.S., 1985), 12-19.

⁵⁰ Arthur S. Reber, "Penguin Psikoloji Sözlüğü" (New York: Viking, 1985), 678.

- Takımlar arası tartışmayı kolaylaştırmak
- Takımlara bir amaç vermek
- Takımları tekrar planlamak

Takımın büyüklüğü ve bileşimi: Takımları oluştururlarken manevi rehberlik ve danışmanlık hizmeti veren görevliler ya da öğretmenler 4 ila 6 kişilik takım kurmaları idealdir. Sınıf mevcudu kalabalıksa takım sayısı da o oranda artırılabilir.⁵¹

Takım kurmak ve ona talimat vermek: Takımlar güç ve sayı olarak birbirlerine eşit gruplardan oluşturulmalıdır. Takımdaki üyelerin görev ve yükümlülükleri anlatılmalı, onlarla sık sık bir araya gelerek hayatın gerçekleri ve anlamı ile ilgili farkındalıklarını artırmak için çalışmalar yapılmalıdır.⁵²

Takımlara görevlerinde yardımcı olmak: Takım oluşturulduktan, bir lider ve konuşmacı belirlendikten sonra öğretmen, takımı çalışmaya ve tartışma yapmaya yönlendirmelidir. Her ne kadar öğrencilere, konu hazırlığı konusunda ders başında bilgi verilse de, zaman zaman takım üyeleri ile bir araya gelmek ve çalışmalarını izlemek önemlidir.⁵³

Takımlar arası tartışmayı kolaylaştırmak: Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmeti veren öğretmen, takımın araştırdığı konu ile ilgili çalışmalarının bitirilmesi ile içlerinden bir takımı seçer ve yapmış oldukları araştırmanın bulgularını anlatmasını ister. Takımlar arasında yapılan tartışmanın ardından manevi danışmanlık yapan öğretmen, takımların çalışmalarının bir özetini sunar ve takımları deneyimlerini paylaşması için yönlendirir. Bu sayede konuyu etraflıca anlamak mümkün hale gelir.⁵⁴

Takımlara bir amaç vermek: Manevi danışmanın riyasetinde yapılan takım çalışmalarında, görev verilen takımların belirli amaçlarının olması ve verilen görevi en güzel biçimde tamamlama eğilimi göstermeleri gerekir. Manevi danışmanların, sınıf halinde çalışan büyük takımlara ve sınıf içerisindeki küçük takımlara görevlerini vermeleri ve öğrencilerin bu görevleri belirtilen süre içerisinde tamamlamaları ve konuları ile ilgili sunumlarını yapmaları konusunda teşvik edilmelidirler. Öğrencileri, boş zamanlarında kendi

---

⁵¹ Raymond, "Okullarda Pastoral Bakımın Uygulanması".

⁵² Raymond, "Okullarda Pastoral Bakımın Uygulanması".

⁵³ Raymond, "Okullarda Pastoral Bakımın Uygulanması".

⁵⁴ Raymond, "Okullarda Pastoral Bakımın Uygulanması".

konularıyla ilgili röportajlar, anketler ve diğer araştırmalar yapmaya teşvik etmek, onlara konuyla ilgili çeşitli deneyimler duyma fırsatı verir.⁵⁵

Takımları tekrar planlamak: Her öğrencinin takım içindeki rolünü yerine getirebilmesi için takım üyelerini, konuşmacıları ve liderleri dönüşümlü olarak değiştirmeniz gerekmektedir.⁵⁶

Sonuç olarak, eğitim kurumlarımızda manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin bazı kurallar çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir. Manevi danışmanlık eğitiminin sorunları önleme, becerilerin geliştirilmesine katkıda bulunma, öğretim yöntem ve tekniklerini küçük takımlar halinde kullanma ilkesine dayalı olarak uygulanmasının, eğitim kurumlarında öğrenim gören genç ergenlerin hayatında yaşadığı ya da yaşayabileceği bazı sorunları görerek ve yaşayarak eğitilmesine katkıda bulunacağı öngörülmektedir.

2. OKULLARDA EĞİTİM GÖREN GENÇLERE YÖNELİK MANEVİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİ

Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığımızın, diğer kurumlarımızla arasında gerçekleştirdiği protokollerle, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin yürütüldüğü bilinmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığımızın ilgili kadroları, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini gerekli olduğu her kurumda yürütmektedir. İnsanların olduğu camide, okullarda, iş yerlerinde, yurtlarda, ceza infaz kurumlarında, mahallelerde, hülasa her platformda, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin olması gereklidir. Çocuklar, gençler, yaşlılar yani tüm insanlar, yaşam için gerekli olan ihtiyaçlarının yanında, manevi gereksinimleri de olan varlıklardır.

Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri diğer ülkelerde de araştırılıp uygulanmış, yabancı ülkelerde de gerekli olan her kurumun içerisinde bu hizmetin sürdürüldüğü gözlemlenmiştir. Günümüzde de manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinde hızlı bir yükseliş görülmüş ve bu konu ile ilgili akademik araştırmaların da yapıldığı bilinmektedir.

Türkiye’de manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, bu konuda yardıma ihtiyacı olan her kesime, özellikle gençlerin sorunlarına birebir çözüm bulmaya yönelik çalışmalar yaparak gerçekleştirilmektedir. Bireyler, özellikle ergenlik çağındaki okul öğrencileri,

---

⁵⁵ Raymond, “Okullarda Pastoral Bakımın Uygulanması”.

⁵⁶ Raymond, “Okullarda Pastoral Bakımın Uygulanması”.

kazalardan, afetlerden, ölümlerden başlarına gelen her türlü sorunlardan kurtulmak için çare aramakta ve bu durumlarda bir hayli sıkıntı yaşamaktadırlar.

Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin olumlu sonuçlara ulaşabilmesi için, sorunların kaynağının tesbit edilmesi ve bu hizmetin genç bireylerin hayatında ki rolünün iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu hizmetin kaynağı ve uygulanması Hristiyan öğretilerinden çıkması sebebiyle Hristiyan doktrininin etkisi altında olması çok doğal bir durumdur.⁵⁷

Manevi rehberlik ve danışmanlık uygulamalarının, Türkiye’de özellikle eğitim kurumlarında öğrenim gören genç nesillerimiz açısından değerlendirildiğinde, ne denli faydalı, gençlerimizin soru ve sorunlarına karşı pozitif etkili olduğu, her alanda onlara destek verdiği görülmektedir.⁵⁸

İngilizcede, maneviyat kelimesinin karşılığında olarak ruhsal karakter kullanılmaktadır. Lügat anlamı ruhsallıktır.⁵⁹ Maneviyatın farklı hedefleri temsil ettiği de söylenmektedir.⁶⁰ Maneviyatın insanları güzel ve manalı bir hayat için kanalize ettiği görülmektedir.⁶¹ Bu konuda yapılan incelemeler ve araştırmalarda manevi rehberlik ve danışmanlık desteğinin yapılması olumlu sonuçların elde edilmesini sağlamıştır.⁶²

Manevi rehberlik ve danışmanlığın, desteğe ihtiyacı olanların yaşantılarında ki önemli olan her şeyin farkına varmalarına ve dini inançlarının hayatlarına nasıl etki ettiğini fark etmelerine yardımcı olma sürecidir.⁶³

Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, yaşamında sıkıntı ve sorunları olanlara yardımcı olabilmek maksadıyla, her türlü hastalık, engellilik v.b. güç durumlarla karşılaşan bireylere verilen manevi bir destek hizmetidir.⁶⁴

---

⁵⁷ Baygeldi, “Manevi Danışmanlık Uygulaması: Mevcut Durum Ve Öneriler”.

⁵⁸ Taşkın - Çetin, “Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Akademik Başarı ve Sınav Kaygısı Üzerindeki Etkisi, Lise Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama”.

⁵⁹ Sevde Düzgüner, “Nereden Çıktı Bu Maneviyat: Manevi Bakımın Temellerine İlişkin Kültürlerarası Bir Analiz”, *Dem Yayıncılık*, (2016), 17.

⁶⁰ Hayati Hökenekli, “Din Psikolojisine Giriş” (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkez Yayınları, 2010), 47.

⁶¹ Robert Emmons vd., “Maneviyatı kişisel hedefler aracılığıyla değerlendirmek: Din ve öznel refah üzerine araştırmaların sonuçları”, 1998, 391-422.

⁶² Emmons vd., “Maneviyatı kişisel hedefler aracılığıyla değerlendirmek: Din ve öznel refah üzerine araştırmaların sonuçları”.

⁶³ Ali Ayten - Sevde Düzgüner, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Klavuzu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020).

⁶⁴ Hatice Güven, “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu” 3 (2021), 205.

Manevi bakım, yardıma ihtiyacı olan bireylere, genç-yaşlı demeden herkese, özellikle de kronik hastalıkları olanlar, yaşlı olanlar, engelli olanlar ve genç bireylere yönelik dini kaynaklar ön plana çıkararak yapılan, bakıma muhtaç kişilerin huzur ve refahı için manevi yaşamlarının en iyi durumda olmasını sağlamaya yönelik uygulamaları içeren bir meslektir.⁶⁵

Manevi bakım, bireylerin yaşadığı kötü olaylar sonucunda inanç temelli desteğin sağlanmasıdır. Kişisel soru ve sorunlara etkili çözümler sunabilmek, geleneklerinin ve ibadetlerinin yerine getirilebilmesi için rehberlik etmek, yaşamlarını kolaylaştırmak için destek vermektir.⁶⁶

İnsanlar yaşamları süresince çocukluk, gençlik, orta yaşlılık ve yaşlılık gibi aşamalardan geçmektedir. Çocukluk dönemini geçirmiş ama henüz yetişkinliğe erişememiş olan bireyler için ergenlik kavramı kullanılmaktadır. Ergenlik dönemi içerisinde bulunan genç bireylerin, bu dönem içerisinde yaşamlarında ve bedenlerinde çeşitli farklılıkların olduğu tesbit edilmiştir. Genç ergenlerin hayatının bu dönemlerinde ki yaşadıkları olayları ve değişiklikleri unutmadıkları bilinmektedir.⁶⁷

Çocukluk döneminin sona ermesi ile başlayan, bireylerin bedensel ve işlevsel gelişiminin meydana geldiği yetişkinlik dönemi arasında kalan döneme, ergenlik dönemi denilmektedir. 13 ila 22 yaş arası olarak tanımlanan bu dönemde kızlarda farklı, erkeklerde farklı bazı fizyolojik değişiklikler meydana gelmektedir.⁶⁸ Ergenlik yaşı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre 10 ila 19 yaş arasında olduğu, fakat günümüzde bu yaş aralığının 12 ila 22 yaş arasında olduğu söylenmektedir.⁶⁹

Başka bir tanımla, bireyin çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldığı, fizyolojik değişimlerinin meydana geldiği, kimlik arayışı içerisinde olduğu, kişisel ve sosyal kabul için çaba gösterdiği döneme, ergenlik dönemi denilmektedir. Gençler bu dönem de kendi başlarına olmayı, her işlerinde ve davranışlarında dışarıdan yardım almadan, bağımsız bir şekilde başarılı olduklarını göstermeye çalışırlar. Onların bu durumları gayet sakin ve

---

⁶⁵ Ali Seyyar, "Dünyada ve Türkiye'de Manevî Bakım Hukuku", (2014), 1-2.

⁶⁶ Arslan Karagül, "Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)", *Dini Araştırmalar Dergisi* 15/40 (2012), 7.

⁶⁷ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2021).

⁶⁸ Mustafa Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (2004), 234.

⁶⁹ Fatma Alisinanoğlu, "Gençlik Dönemi Özellikleri ve Genç Anne- Baba İletişimi", *Eğitim ve Bilim* 27/123 (2002), 62-63.

olumlu karşılanmalıdır.⁷⁰ Ergenlerin içinde buldukları dönemin etkisi, yapmış oldukları geleceklere dair planları ve kurdukları ilişkiler, onlar da depresif bir hal durumunun ortaya çıkmasına neden olur. Bu hal ise bazı sorunlara neden olmaktadır.⁷¹

Ergenlik dönemi içerisinde, gençler sıkıntılı süreçlerden geçerler. Depresyon hali genellikle tüm genç bireyler de bulunmaktadır. Bu hal ile birlikte kendilerine zarar verecek durumların içine girdikleri gibi, cana kıyma düşüncesi içerisinde oldukları da görülmektedir. Bu dönem içerisinde, anne-babalarının da genç bireyler üzerindeki etkisi oldukça azalmakta ve ailesinin boşalttığı bu yeri, gençler arkadaşları ile doldurmakta ve genellikle onların söylediklerini yapmaktadırlar.⁷²

Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin, genç ergenlerin her türlü sıkıntı, sorun ve korkularının üstesinden gelmesinde olumlu bir sonuç verdiğini⁷³ göstermektedir. Manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin, öğrencilerin okul hayatı boyunca alacakları kazanımları üzerinde pozitif sonuç verdiği de bir gerçektir.⁷⁴

Günümüzde genç ergenlerin sorunlarına yönelik, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri ile ilgili araştırmaların çoğaldığı görülmektedir. Genelde okullarımızda yapılan bu araştırmaların, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi açısından yetersiz olduğu görülmektedir. Bu hizmetler verilirken, tüm genç ergenlere ulaşılması noktasında ve bu hizmetlerin nasıl verileceği noktasında yapılacak olan araştırmaların daha detaylı bir şekilde yapılması ve uygulamaya geçilmesi çok önemlidir. Elde bulunan mevcut verilerle ve bilgilerle, şu ana kadar yapılan manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin, okullarımızda genç ergenlerimize yönelik pozitif etkilerinin olduğu da görülmektedir. Bu itibarla, yapılan tüm çalışmaların yakından incelenmesi ve takip edilmesi, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin daha iyiye gitmesi, daha çok gence ulaşması, daha pozitif sonuçlar elde edilmesi açısından çok önemlidir.

2.1. Yöntem

---

⁷⁰ Müjdat Avcı, “Ergenlikte toplumsal uyum sorunları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2010), 44.

⁷¹ Meliha Demet Ulusoy vd., “Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Biçimi ve Ergen Problemleri: Ankara İli Örneği”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 3/3 (2005), 2.

⁷² Serdar Kenan Gül - İsmail Dinçer Güneş, “Ergenlik Dönemi Sorunları ve Şiddet”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2009), 80.

⁷³ Mustafa Alıcıkuşu, *Lise Öğrencilerinde Dindarlık ve Akademik Başarı İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).

⁷⁴ Mehmet Emin Kalgı - Hasan Kayıklık, “Dindarlık İle Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması (Siverek Örneği)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2020), 563.

Ülkemizdeki çeşitli okullarda eğitim gören genç ergenlerimize yönelik yapılan çalışmalarda, manevi rehberlik ve danışmanlık, psikolojik danışmanlık gibi konular incelenmiş ve kaynak araştırmaları yapılmıştır.⁷⁵

Manevi rehberlik ve danışmanlık başlığı altında bulunan makalelerin ve tezlerin bulunduğu adreslerdeki veri tabanları detaylıca incelenmiş, burada bulunan gençliğimize yönelik çalışmalarında bulunduğu eserlere erişim sağlanmıştır.⁷⁶

Ülkemizde birçok okulumuzda, manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri ile ilgili yapılan araştırma örnekleri incelenmiş olup, bu çalışmaların neticesinde, genç bireylerin yaşayışları, ruhi durumları, dini inanışlarına ve başarılarına göre şekil aldığı aşikârdır. Tüm araştırmaların neredeyse aynı sonuca ulaştığı görülmüştür. Manevi rehberlik ve danışmanlığın uygulandığı genç ergenlerin her türlü sorun durumunda bile⁷⁷ daha başarılı ve notlarının da yüksek olduğu,⁷⁸ sinirlilik hallerinin de çok daha düşük olduğu⁷⁹ görülmüştür.

2.2. Tartışma

Günümüzde manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri ile ilgili yapılan araştırmaların ve çalışmaların sayısının artmakta olduğu,⁸⁰ buna rağmen yapılan araştırmaların ve verilen hizmetlerin yeterli olmadığı müşahede edilmektedir.

Genç ergenlerin kafasına takılan sorulara cevap aramaya çalışmaları, onların birilerinden yardım alma ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır. Eğitim gören genç bireylerimiz bu sorularına cevap vermesi için çok güvendiği, alanında uzman olan kişilere danışmayı uygun gördüklerini söylemişlerdir.⁸¹ Ergenlik çağındaki genç bireylerimizin, sorunlarına ve sorularına anlamlı yanıtlar araması normal karşılanmalıdır. Bu sorulara ve sorunlara yardımcı olabilecek, uzman rehber ve danışmanların öğrencilerimiz açısından ulaşması

---

⁷⁵ Sabriye Betül Yılmaz, “Psikolojik Danışmada Güncel Konular -Yeni ve Eski Sorunlara Güncel Yaklaşımlar” (Ankara: Palme Yayınevi, 2022), 149.

⁷⁶ Yılmaz, “Psikolojik Danışmada Güncel Konular -Yeni ve Eski Sorunlara Güncel Yaklaşımlar”.

⁷⁷ Aysin Satan vd., “Ebeveyn Kaybı Yaşamış Ergenlerde Bibliyoterapi Yönelimli Manevi Danışmanlık Uygulaması, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik”, *İstanbul: Dem Yayınları* 1 (2016), 397-413.

⁷⁸ Halime Hilal Taşkın, *Lise Öğrencilerindeki Akademik Başarı ve Sınav Kaygısı ile Manevi Danışmanlık ve Rehberlik İlişkisi* (Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez, 2019).

⁷⁹ Arzu Pehlivan, *Manevi Bakım ve Danışmanlığın İmam-Hatip Ortaokul Öğrencilerinin Ruh Sağlığı ve Manevi İyi Oluşlarına Etkisi* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez, 2018).

⁸⁰ Sibel Demirbaş, “Ergenlik Döneminde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik. A. Ayten (Ed.), Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Teori Ve Uygulama Alanları İçinde”, *Dem Yayınları*, (2017), 103-146.

⁸¹ Tecelli Karsu - Aslan Ali Demirkol, “Üstün Yetenekli Öğrencilerin İhtiyaç Duydukları Manevi Danışmanlık Hizmetleri Üzerine Bir İnceleme”, *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (2018), 112-127.

kolay merkezlerde olması ve tereddütsüz her konuda danışılabilir düzeyde eğitimli olması gereklidir.

Okullar manevi rehberliğin ve danışmanlığın ihtiyaç duyulduğu kurumlardan biridir. Ergenlik dönemi de dâhil olmak üzere, okullaşma sürecinde gençlerin dini eğitimle ve dini desteklerle soru ve sorunlarına cevap bulunması önemlidir. Bu çalışma, manevi rehberliğe ve danışmanlığa duyulan ihtiyacı ve ergenliğe adım atmış genç bireylerimize, olumlu etkisini belirlemek amacıyla, okullarımızdaki ergenlerle yürütülen bir manevi rehberlik ve danışmanlık çalışmasını içermektedir.

Araştırma kapsamında yapılan anketlerin tamamı manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin lisansüstü düzeyde verildiğini göstermektedir. Manevi rehberlik ve danışmanlığın hedeflerine istenilen düzeyde ulaşabilmesi için, bu alanda yetkin manevi danışman sayısının artırılması gerekmektedir. Bu alanda çalışan danışmanların ve araştırmaların sayısının artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Yapılan araştırmalar sonucunda, manevi rehberlik ve danışmanlığın, genç bireyler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu, ergenlerin ihtiyacı olan bilgiye ve desteğe bu hizmet sayesinde hızlıca ulaşabildiği ve pozitif etkilerinin, okullarımızda ve toplumda görülebildiği müşahede edilmektedir.

2.3. Sonuç

İçinde bulunduğumuz modern zaman diliminde, gençlerimizin elinde bulunan maddi olanaklar, gençlerimizi manevi yönden doyurucu olmamaktadır. Gençlerimiz manevi yönden huzur bulacakları imkânların olmasını istemektedirler. Maddi sorunların çokça olduğu bu dönemde gençlerimiz maneviyatlarından, inançlarından uzaklaşmaktadırlar. Manevi boşluk doldurulmazsa, insanlar maddi tatmin arayışına girerler. Okul çağındaki gençlerin hayat anlayışının maddi bir paradigmaya dayandığı ve dijital medyanın yoğunluğunun gerçeklik algısını zayıflatarak, kendi imajlarından memnun olmamalarına ve sosyal medyada sunulan yaşam tarzını idealleştirmelerine neden olduğu ortaya çıkmaktadır. Yaşamlarını dünyevi anlayışlara göre düzenleyip, maneviyattan kopuklukları nedeniyle kendilerine zarar verebilecek bağımlılıklar geliştirdikleri görülmektedir.

Son dönemde ülkemizde manevi rehberlik ve refakat alanında yapılan çalışmaların sayısı artsa da⁸² ancak bu alanda yapılan araştırmalara olan ihtiyaç da her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Manevi rehberlik ve danışmanlık faaliyetleri Diyanet İşleri Başkanlığı'mızın katkılarıyla, okulların pansiyonlarında, sosyal tesisler, gençlik merkezleri, sağlık tesisleri, cezaevleri gibi birçok alanda devam etmektedir.

Genç bireyler, Neden doğdum? Ben nasıl bir insanım? Hayatımın anlamı ne? Bu hayatın sonunda ne olacak? v.b. soruları çözmeye çalışırlar. Bu tür sorularına güzel, mantıklı ve anlamlı cevaplar bulmak için tavsiyeye gereksinim duyarlar. Genç ergen öğrencilerimiz sorularına ve sorunlarına cevap bulmak için yakınında gördüğü, güvendiği, bu konuda uzman olan bir öğretmene ya da danışmana sormayı, cevabını ondan almayı tercih etmektedirler.⁸³ Ergenlik çağındakiler için bu durum normal karşılanmakta ve bazı sorularına cevap bulmaları teşvik edilmektedir. Manevi danışmanlık ve rehberliğin önemi, öğrencilerin bu soruları cevaplayabilecek nitelikli birine ulaşabilmeleridir.

Dijital ortamdaki etkileşim ve iletişimden etkilenen ergen ve genç yetişkinlerin aile, komşu ve arkadaşlarıyla kaliteli iletişim kuramadıkları, sanal ağlar üzerinden ilişkiler kurmaya çalıştıkları, kendilerini ifade edemedikleri bilinmektedir. Sosyal medya kullanımı gibi iletişim alanlarında, argo ve küfür kullandıkları ve sınıf tanımadıkları bilinmektedir. Sürekli dijital dünyanın içinde sıkışıp kalan hayatın sanal hale gelmesi, gençlerin özgüvenlerini etkiliyor ve kendilerini kontrol etmelerini zorlaştırıyor. Tüm bu nedenleri değerlendirdiğimizde, gençlerin psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu ortaya çıkıyor. Bu çalışma manevi alanda, okullarda verilen rehberlik ve danışmanlık uygulamalarına yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Eğitim kurumlarımızda gençlerimize yönelik bu hizmetlerin verilmesi önemlidir. Türkiye'de çocuk ve ergenlere yönelik, okullarda manevi danışmanlık eğitimi konusunda sistematik bir çalışma henüz yapılmamış olsa da, böyle bir uygulamanın gerekliliklerinin tartışılması ve sunulması önemlidir.

Yapılan araştırmalar sonucunda, manevi rehberlik ve danışmanlığın, genç bireyler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu, ergenlerin ihtiyacı olan bilgiye ve desteğe bu hizmet sayesinde hızlıca ulaşabildiği ve pozitif etkilerinin, okullarımızda ve toplumda görülebildiği

---

⁸² Demirbaş, "Ergenlik Döneminde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik. A. Ayten (Ed.), Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Teori Ve Uygulama Alanları İçinde"; Sümeyye Nur Kaya, "Sosyal Hizmetlerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik", *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 2 (2020), 235-241; Hülya Memiş, *Manevi Danışmanlık Uygulamalarının Ergenlerin Ergenlik Sorunlarıyla Başa Çıkma Düzeylerine Etkisi* (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tez, 2018).

⁸³ Karsu - Demirkol, "Üstün Yetenekli Öğrencilerin İhtiyaç Duydukları Manevi Danışmanlık Hizmetleri Üzerine Bir İnceleme".

müşahede edilmektedir. Gençler arasında artan dindarlık, onların ruh sağlığı üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Dinine bağlı olan genç ergenlerin sorunlarla başa çıkmaalarında, sınav kaygısını gidermelerinde, kendilerini tanımaalarında, hayata anlam vermelerinde ve dini çatışmaları çözmelerinde manevi rehberlik ve danışmanlığın önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Alicıküşü, Mustafa. *Lise Öğrencilerinde Dindarlık ve Akademik Başarı İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=KGesOZdzbKDM_GHTBjIvBQ&no=5hGW8JBKt_ioawE8k6gPOg
- Alisinanoğlu, Fatma. “Gençlik Dönemi Özellikleri ve Genç Anne- Baba İletişimi”. *Eğitim ve Bilim* 27/123 (2002), 62-63.
- Arıcan, Sümeyra - Arıcı, Handan Yalvaç. “Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi”. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi* Maneviyat Özel Sayısı (2022), 218-228.
- Arın, Ahmet. “Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Yaşam Boyu Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi”. *Milli Eğitim Dergisi* 217 (2018), 27.
- Arkan, Atilla. “Manevi Danışmanlık Hizmeti: Ortaya Çıkış ve Sebepler”. *Fikriyat Dergisi*. 2018. <https://www.fikriyat.com/yazarlar/prof-dr-atilla-arkan/2018/07/29/manevi-danismanlik-hizmeti>
- Avcı, Müjdat. “Ergenlikte toplumsal uyum sorunları”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2010), 44.
- Ayten, Ali - Düzgüner, Sevde. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Klavuzu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Baygeldi, Merve Reyhan. “Manevi Danışmanlık Uygulaması: Mevcut Durum Ve Öneriler”. *Analiz-Seta Yayınları* 234 (2018), 12-24.
- Cebeci, Suat. “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (2010), 54-55-56.
- Cebeci, Suat. “Dini Danışma ve Rehberlik”. *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İlmi Eserler* 140 (2012), 99-101.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2021.
- Demirbaş, Sibel. “Ergenlik Döneminde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik. A. Ayten (Ed.), Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Teori Ve Uygulama Alanları İçinde”. *Dem Yayınları*, 103-146.
- Düzgüner, Sevde. “Nereden Çıktı Bu Maneviyat: Manevi Bakımın Temellerine İlişkin Kültürlerarası Bir Analiz”. *Dem Yayıncılık*, 17.
- Ege, Remziye. *Dinî Rehberlik, Bilginin Kaynağı ve Bilgi Üretme Süreçleri*. Ankara: Şule Yayınları, 2015.
- Ekşi, Halil vd. “Kavramsal Çerçeve”. *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma*. 14. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016.
- Emmons, Robert vd. “Maneviyatı kişisel hedefler aracılığıyla değerlendirmek: Din ve öznel refah üzerine araştırmaların sonuçları”. 391-422, 1998.
- Gül, Serdar Kenan - Güneş, İsmail Dinçer. “Ergenlik Dönemi Sorunları ve Şiddet”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2009), 80.
- Güven, Hatice. “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu” 3 (2021), 205.
- Güven, Hatice. *Ortaöğretim Lise Öğrenimine Yatılı Olarak Devam Eden Öğrencilerinin Dindarlıklarındaki Yurt İklimi Fenomeni (Erzurum İli Örneği)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2023.
- Hearn, Lydia vd. “Eğitimde Pastoral Bakım (Pastoral Care in Education)”. *Batı Avustralya: Çocuk Sağlığını Geliştirme Araştırma Birimi, Edith Cowan Üniversitesi*, 8-39.

- Hökenecli, Hayati. "Din Psikolojisine Giriş". 47. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkez Yayınları, 2. Basım, 2010.
- İmre, Okan. "Ruhsal Sorunlarda Din ve Maneviyat". *Ruh Sağlığı Çalışanları, Manevi Destek Uzmanları ve Herkes İçin Örnek Vakalar*. 242. İstanbul: Kitaparası Yayınları, 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2500035>
- Kalgı, Mehmet Emin - Kayıklık, Hasan. "Dindarlık İle Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması (Siverek Örneği)". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2020), 563.
- Karagül, Arslan. "Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)". *Dini Araştırmalar Dergisi* 15/40 (2012), 7.
- Karsu, Tecelli - Demirkol, Aslan Ali. "Üstün Yetenekli Öğrencilerin İhtiyaç Duydukları Manevi Danışmanlık Hizmetleri Üzerine Bir İnceleme". *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (2018), 112-127.
- Kaya, Sümeyye Nur. "Sosyal Hizmetlerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik". *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 2 (2020), 235-241.
- Kılıç, Recep. "Din Öğretimini Temellendirme Problemi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 1/3 (1999), 205-212.
- Koç, Mustafa. "Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (2004), 234.
- Koç, Yusuf. "Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in Uygulamaları". *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 2 (2020), 177.
- Memiş, Hülya. *Manevi Danışmanlık Uygulamalarının Ergenlerin Ergenlik Sorunlarıyla Başa Çıkma Düzeylerine Etkisi*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tez, 2018.
- Müftüoğlu, Ömer. "Dinin Bağlayıcılığı ve İnsanın Özgürlüğü". *Vahiy Kaynaklı Metinler Bağlamında Dinin Bağlayıcılığı ve İnsanın Özgürlüğü*. 75. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Okumuş, Namık Kemal. "Din Eğitim-Öğretimi Özgür Bireylerin Yetiştirilmesinde Etkin Bir Rol Üstlenebilir mi?" *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2015), 222.
- Onat, Hasan. "Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci". *İstanbul: Endülüs Yayınları* 3/1 (2017), 159-160.
- Pehlivan, Arzu. *Manevi Bakım ve Danışmanlığın İmam-Hatip Ortaokul Öğrencilerinin Ruh Sağlığı ve Manevi İyi Oluşlarına Etkisi*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez, 2018.
- Raymond, Jeanette. "Okullarda Pastoral Bakımın Uygulanması". 12-19. New York: New York: Routledge. Reber, A.S., 1985.
- Reber, Arthur S. "Penguin Psikoloji Sözlüğü". 678. New York: Viking, 1985.
- Satan, Aysin vd. "Ebeveyn Kaybı Yaşamış Ergenlerde Bibliyoterapi Yönelimli Manevi Danışmanlık Uygulaması, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik". *İstanbul: Dem Yayınları* 1 (2016), 397-413.
- Seyyar, Ali. "Dünyada ve Türkiye'de Manevî Bakım Hukuku", 1-2.
- Söylev, Ömer Faruk. *Türkiye'de Dini Danışma Ve Rehberlik - Alanları, İmkânları Ve Yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Sözgün, Zenal. "Dinî Danışma ve Rehberliğin Hayatımızdaki Yeri ve Önemi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3/1 (2017), 210.
- Şirin, Turgay. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli (Doktora Tezi)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

<https://acikerisim.sakarya.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12619/77446/T05722.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- Taşkın, Halime Hilal. *Lise Öğrencilerindeki Akademik Başarı ve Sınav Kaygısı ile Manevi Danışmanlık ve Rehberlik İlişkisi*. Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez, 2019.
- Taşkın, Halime Hilal - Çetin, Özer. “Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Akademik Başarı ve Sınav Kaygısı Üzerindeki Etkisi, Lise Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama”. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 4 (2021), 13-37.
- Ulusoy, Meliha Demet vd. “Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Biçimi ve Ergen Problemleri: Ankara İli Örneği”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 3/3 (2005), 2.
- Walker, Katrina L. - Dixon, Vicki. “Afrikalı Amerikalı Üniversite Öğrencileri Arasında Maneviyat ve Akademik Performans”. *Siyah Psikoloji Dergisi* 28/2 (2002), 107-121.
- Yılmaz, Sabriye Betül. “Psikolojik Danışmada Güncel Konular -Yeni ve Eski Sorunlara Güncel Yaklaşımlar”. 149. Ankara: Palme Yayınevi, 2022.
- “Buhârî, Cum`a 11, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Vesâyâ 9, Nikâh 81, 90, Ahkâm 1; Müslim, İmâre 20. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, İmâre 1, 13; Tirmizî, Cihâd 27”, ts.
- “Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb 38, 60;Tirmizî, Hudûd 3, Birr 19; İbni Mâce, Mukaddime 17”, ts.
- “Tirmizî, İlim 3. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, İlim 9; İbni Mâce, Mukaddime 24”, ts.

ÖZGEÇMİŞ

